

Kitap İnceleme / Book Review: Vasiliy Aleksandroviç Potto, *Kavkazskaya voyna v otdelnh oçerkah, epizodah, legendah i biografiyah*, V 5-ti tomah, SPB: Tip. Y. Yevdokimova i tip. Okrujnogo ştaba Kavkazskogo voyennogo okruga, 1887-1899.

Yazarlar / Authors

Hatice KERİMOV

ORCID ID

0000-0002-3503-5962

Bu Kitap İncelemesine atıf için: Hatice Kerimov, İnceleme: "Kavkazskaya voyna v otdelnh oçerkah, epizodah, legendah i biografiyah", Vasiliy Aleksandroviç Potto, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 1 (2019): 66-70.

To cite this Book Review: Hatice Kerimov, İnceleme: "Kavkazskaya voyna v otdelnh oçerkah, epizodah, legendah i biografiyah", Vasiliy Aleksandroviç Potto, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi* 1 (2019): 66-70.

Makale Türü / Type of Article: Kitap İnceleme / Book Review

Yayın Geliş Tarihi / Submission Date: 20 Ağustos 2019

Yayına Kabul Tarihi / Acceptance Date: 16 Eylül 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 17 Eylül 2019

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Yazar: Hatice Kerimov*

KİTAP İNCELEMESİ: Vasiliy Aleksandroviç Potto, *Kavkazskaya voyna v otdeľnih oçerkah, epizodah, legendah i biografiyah*, V 5-ti tomah, SPB: Tip. Y. Yevdokimova i tip. Okrujnogo ştaba Kavkazskogo voyennogo okruga, 1887-1899.

XIX. yüzyılın sonuna kadar devam eden ve günümüzde de birçok sorun ve çatışmaya neden olan Kafkas Savaşları, Rus İmparatorluğu'nun en uzun işgal hareketidir. Bu savaşlar hakkındaki eserler, askeri harekâtlar sırasında ya da hemen sonrasında ortaya çıkmış, esasen Rus ordusunun askeri yetkilileri ve memurlarına ait olmakla birlikte olaylara dair resmi görüşü yansıtmışlardır. Aynı şekilde Rus ordusu bünyesinde görev yapan ve bazı savaşların bizzat katılımcısı olan askeri tarihçiler de Kafkasya'daki harp tarihini konu alan eserler kaleme almışlardır. Bunlar arasında devrim öncesi dönemde Rus ordusunun Kafkasya'daki askeri harekâtları ile Dağistan ve Çeçenya dağlı halklarının ulusal kurtuluş mücadelesi hakkında geniş çaplı bilgiler veren askeri tarihçi General V. A. Potto'nun eserleri dikkat çekmektedir. 1836 tarihinde Tula Guberniyası'nda dünyaya gelen Potto, Novorossiysk Dragoon alayında askeri hizmete başlamış ve 1853-1856 yılları arasında devam eden Kırım Savaşındaki Kars kuşatmasına iştirak etmiştir. Sefer sonrasında ilk defa Kafkasya'yı ziyaret eden Potto, Rus Kazakları ve dağlı halkların sözlü öyküleri, şarkıları ile tarihsel geleneklerini toplamış ve tüm bu veriler bir dizi tarihi eserin temelini oluşturmuştur. Potto'nun ilk tarihi yazıları, Dragoon ve Dragoon subayı takma ismiyle *Voyennyy Sbornik* isimli dergide yayınlanmıştır.¹

Potto'nun 1896 senesinde Kafkasya Askeri Okrugu Karargâhında askeri-tarih bölüm şefi olması, yayıncılık faaliyetlerini önemli ölçüde geliştirmesine vesile olmuştur. Bu tarihten itibaren çalışmalarını Kafkasya'ya adanmış ve Rus askeri tarihi hakkında rehberliği altında ya da bizzat kendisinin kaleme aldığı eserlere imza atmıştır.² Kafkasya'daki Rus iktidarının oluşumu ve gelişim

* Dr., esenbikem@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3503-5962>.

¹ V.A. Potto, "Vospaminaniya o Zakavkazskom Pohode 1853 i 1854 goda", *Voyennyy Sbornik*, No: 1, 1860; V.A. Potto, "Neskolko Dney na Kubani (İz Putevih Zapisok, Vedennih na Kavkaze v 1853-1856 godah)", *Voyennyy Sbornik*, No: 5, 1861.

² *Utverjdeniye Russkogo Vladıçestva Na Kavkaze; K Stoletiyu Prisoyedineniya Gruzii K Rossii. 1801-1901*, Pod Redaktsiyey V.A. Potto, Tiflis: Tip. Kavkazskogo Voyennogo Okruga i Y. İ. Libermana, 1901-1908; *İstoriçeskiy Oçerk Kavkazskih Voyn Ot İh Naçala Do Prisoyedineniya Gruzii K Rossii*, Pod Redaktsiyey V.A. Potto, Tiflis: Tip. Kanselyarii Glavnonaçalstvuyuşego Grajdanskoy Çastyu Na

aşamaları, çok yıllı Kafkas Savaşları ile Rus Kazaklarının yerleşim tarihini kaleme alan eserleri, Rus askeri edebiyatında Kafkas temasını en iyi tasvir eden eserler arasında kabul edilmiştir. Askeri tarihçinin ilk büyük çaplı çalışması ise XVI. yüzyılın başlarından 1831 yılına kadar Rusya'nın Osmanlı, İran ve Kafkasya'nın dağlı halklarıyla savaşlarının tarihini kapsayan *Özel Denemeler, Olaylar, Destanlar ve Biyografilerde Kafkas Savaşları* adlı çalışmasıdır. Potto, çok ciltli çalışmasında Kafkas Arkeografi Komisyonu tarafından toplanan belgeler, A. Berje, N. Dubrovin, İ. Popko, R. Fadeyev, A. Zisserman ve P. Korolenko'nun Kafkasya hakkındaki eserleri, *Russkaya Starina*, *Russkiy Arhiv* ve *Voyennyy Sbornik* gibi tarih dergileri ile *Kavkaz Gazetesi* ve XIX. yüzyılın başından itibaren yayınlanan diğer süreli yayınlardan faydalanmıştır. Kafkas Savaşlarının Rus devlet tarihindeki özel rolünü ortaya koymak amacıyla uzun yıllar boyunca çok çeşitli belgeler, askeri kronikler ile arşiv materyallerini toplamıştır. Sunulan koleksiyonun her cildini kronolojik olarak Kafkasya başkomutanları idaresi ve bu dönemdeki silahlı çatışmalara, aynı zamanda Rus ordusunun her rütbedeki komutanları önderliğindeki askeri seferlere adanmıştır. Hatta bu askeri-tarihsel araştırma yayımlandığı dönemde o kadar talep görmüştür ki son cilt yayınlanana kadar ilk dört cildin yeniden yayımlandığı ikinci bir baskı yapılmıştır. Beşinci cilt ise koleksiyonun son baskısında (Kafkas Askeri Okruğu Merkez Matbaası'nın basımı) oluşturulmuştur.

Beş ciltten oluşan eserin her bir cildi ayrı bölümlerin birleşiminden meydana gelmiştir. Çalışmanın birinci cildi *Ot Drevneyşih Vremen Do Yermolova* [Eski Zamanlardan Yermolov'a Kadar] ismiyle 1887 senesinde yayınlanmıştır. Kendi içinde dört ana bölüme ayrılan birinci ciltte yazar, XVI. yüzyıldan başlayarak Petro dönemine kadar Kafkasya ile ilişkiler, Petro ve II. Yekaterina dönemindeki askeri harekâtlara yer vermiş, Gürcistan'ın işgali ile Rus Kazaklarının Kuban ve Kafkasya hattına yerleştirilme sürecine değinmiştir. Aynı zamanda bu bölümde Kafkasya Başkomutanı A. P. Yermolov dönemine kadar Karadeniz ordusu ve Kafkas hattında General Glazenap, Lihaçev, Bulgakov, Portnyagin ile Delpotstso komutasındaki savaşlara yer ayırmıştır. Potto, Ruslar tarafından 1763 senesinde Kabarda topraklarında kurulan Rus kalesi Mozdok'un kuruluş yılını, Kafkas Savaşlarının başlangıç tarihi olarak saymaktadır. Hatta Terek Nehri'nin sol kıyısında kurulan Mozdok Kalesi'nin kuruluşunu "Kafkasya'yı fethetmek için temel taşı attığımızdan kimse şüphe duymaz" sözleriyle ifade etmiştir.

Kavkaze, 1889; *Pamyatniki Vremen Utverjdeniya Russkogo Vladıçestva Na Kavkaze*, Pod Redaktsiyey V.A. Potto, Tiflis: Tip. Kavkazskogo Voyennogo Okruğa, 1906.

1887 senesinde yayınlanan ikinci cildi *Yermolovskoye Vremya* [Yermolov dönemi] ismiyle A. P. Yermolov'un Kafkasya Başkomutanlığı dönemine ayırmıştır. 1816-1827 yıllarını kapsayan ve 45 bölüme ayrılan ikinci ciltte yazar, öncelikle Yermolov'un hayatından başlayarak onun Kafkasya Başkomutanlığı dönemini özetlemiş, olağanüstü yetkili elçi olarak 1816 senesinde Tebriz'de Abbas Mirza ve Sultaniye'de şah Feth Ali ile görüşmesine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Ardından kronolojik sıra ile Yermolov'un İnan elçiliği dönüşü görevden alınma yılı olan 1827 senesine kadar Çeçenya (Grozniya ile Vnezapnaya kalelerinin kurulması, General Grekov'un harekâtları) ve Dağıstan topraklarındaki (Tabarasan, Başlı, Akuşa ve Gazi Kumuk Hanlığı'nın zaptı) askeri harekâtlara değinmiştir. Bu ciltte aynı zamanda 1819 senesinde Hive Hanlığı'na gönderilen Rus subay N. Muravyev'in seyahatine de yer vermiştir. Son olarak Kafkas savunma hattının sağ kanadında yaşayan Çerkes ve Kabardeylele olan askeri münasebetler ile Karadeniz Rus Kazak ordusunun harekâtlarına yer vermiştir. İkinci cilt, 1828 senesinin yazında patlak veren Rus-İnan savaşı ile son bulmuştur.

40 bölüme ayrılan ve 1888 senesinde yayınlanan üçüncü cilt *Persidskaya Voyna 1826-1828 g.* [1826-1828 Yılı İnan Savaşı] ismiyle 1826-1828 yılları arasında devam eden Rus-İnan Savaşına ayrılmıştır. Potta üçüncü ciltte savaşa götürülen nedenler ve tarihsel süreçte diplomatik ilişkiler hakkında bilgi vererek İnan ordusunun saldırıları, Yermolov'un harekâtları ve şemkir Savaşı'na değinmiştir. Ardından Yermolov'un görevden alınarak İ. F. Paskeviç'in göreve getirilmesi, Eçmiadzin ve Revan'ın işgali, Rusların Tebriz ve Erdebil harekâtları, Türkmençay Antlaşması ve Griboyedov'un Tahran elçiliği ve ölümüne yer vermiştir. Yazar bu ciltte son olarak Ermeni vilayetinin oluşturulma sürecine de değinmiştir.

Dördüncü cilt *Turetskaya Voyna 1828-1829 g.* [1828-1829 yılı Osmanlı Savaşı] ismiyle 1889 senesinde yayınlanmış ve 1828-1829 yıllarında devam eden Osmanlı-Rus Savaşına ayrılmıştır. Yazar bu ciltte Paskeviç'in Kars ve Ahıska'yı işgali, barış antlaşması ile Osmanlı'dan Hristiyanların göç ettirilme sürecine yer vermiştir. Cildin sonunda aynı zamanda 1829 senesinde ikinci kez Kafkasya'ya gelen A. S. Puşkin'in seyahatine de değinmiştir. 1889 senesinde *Vremya Paskeviça* [Paskeviç Zamanı] ismiyle yayınlanan son ciltte ise yazar Paskeviç'in dağlı halkları itaat altına alma planları, Müridizm hareketinin ortaya çıkma süreci ve Osetya seferlerine yer vermiştir. Bu bölümde aynı zamanda Paskeviç'in Zakatala seferi, Yermolov'dan sonra ve 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Çeçenya'nın vaziyeti hakkında bilgi vermiş, 1831 senesinde Kafkas hattı komutanı olan General Velyaminov'un seferleriyle beşinci cilt son bulmuştur.

Çok ciltli eserde yazarın yer yer destansı bir anlatı üslubu benimsediği göze çarpmaktadır. Bölümlerin içinde sık sık kişiler arasındaki diyaloglar, hatta Rus ordusunun kahramanlıklarını konu eden şiirlere de rastlanır. Yazar, büyük çoğunluğu işgalci bir devletin komutanları olan tüm tarihi karakterleri gerçek olamayacak kadar iyi, tam anlamıyla birer kahraman olarak göstermektedir. Ayrıca tüm ciltlerin sonunda hiçbir kaynakçaya da rastlanmamaktadır. Çünkü Potto, sadece özel bir askeri bilimsel makale yazmayı amaçlamadığını iddia etmiştir. Onun en büyük gayesi Kafkas Savaşlarının tarihini popülerleştirmek, halka Rus ordusunun Kafkasya'daki kahramanlıklarından alınan bir dizi hikâyeye, efsane ve kronolojik sırayla düzenlenmiş biyografiler vermek ve Rus halkının yalnızca Kafkas mücadelesinin dış cephesine değil aynı zamanda efsane, asker şarkıları ve yoldaşların hikâyelerini yansıtan iç mekânına da aşına olmasını sağlamaktır. Yazar, Kafkas Savaşları hakkında yeni bir şey söyleme iddiasında olmadığını da savunmuştur. Savaşların unutulmamasını sağlamak ve sıradan bir okuyucunun kolayca erişemeyeceği farklı yerlerdeki çok sayıda dağınık materyali tutarlı bir şekilde sunmak istediğini belirtmiştir. Birinci cildin giriş kısmından da anlaşılacağı üzere yalnızca genç askeri nesle değil, tüm topluma Rusya'nın Kafkasya'daki kahramanlık destanını hatırlatmak istemiştir. Diğer bir ifadeyle Potto, XIX. yüzyılda Türkistan ve Kafkasya'da aktif bir şekilde devam eden savaşlardan sonra bu toprakların nasıl çetin bir mücadeleye sahne olduğu ve bundan hareketle kaybedilmesinin asla mümkün olmadığını halka açıklamaya çalışmıştır.

Birinci cildin girişinde Kafkas Savaşlarının sona erdiği ve Rusya'nın büyük hedefe ulaştığından söz etmektedir. Ona göre sürekli bir savaşın gök gürültüsünden rahatsız olmayan Rus halkının bu toprakları korumak için Rus ordusunun kahramanlıklarıyla dolu Kafkasya'nın tarihini hatırlaması yeterlidir. Rus halkı, bir Rus'un ahlaki gücünün ne kadar yükselebileceğinin bir örneği olan Kafkas askeriyle gurur duymalı ve henüz çocukluk çağında kahramanların isimlerine saygı duymayı öğrenmelidir. Potto'ya göre tüm Rus halkı yüksek rütbe sahipleri P. Sisianov, A. Yermolov ve P. Kotlyarevsky gibi komutanları tanımakta fakat P. Karyagin, V. Gulyakov, İ. Montresor, İ. Oveçkin, P. Şerbin ve birçoklarının mütevazı isimlerini bilmemektedir. Bundan hareketle yazar Rus tarihinde çok fazla bilinmeyen düşük rütbeli komutanların askeri harekâtları hakkında da ayrıntılı bilgi vermiştir.

Eser, Rus Kazaklarının Karadeniz'e yerleştirilme süreci, yaşam tarzları, ekonomik özellikleri, gelenekleri ve dağlı halklarla olan ilişkileri hakkında

önemli bilgiler de ihtiva etmektedir.³ Yazar çok ciltli eserinde özellikle devletin güney sınırlarının korunması ve Kafkasya'nın işgalinde Rus Kazaklarının oynadığı muazzam rolü kanıtlamaya çalışmaktadır. Potto'ya göre ilk günlerden itibaren Rus Kazaklarının yaşamı, dağlıların baskınları sebebiyle "ruhlarını sertleştiren ve güçlendiren" hiç bitmeyen kaygılar ve tehlikelerle doluydu. Tarihçinin aynı şekilde Kafkasya halklarının yaşam tarzı ve gelenekleri hakkındaki notları da oldukça ilginçtir. Eserde arşiv kaynaklarında dahi bulunmayan dağlı halkların yaşamı hakkında belgeler ve kişisel gözlemlere de dayanan bilgilere rastlamak mümkündür. Ancak devrim öncesi yazarların çoğunda olduğu gibi Potto da eserinde Rus işgaline karşı vatan savunmasına girişen Kafkasya'nın dağlı halklarının özünde ulusal kurtuluş mücadelesi olan ana karakterini reddetmiş ve onları haddini bilmez savaşçılar olarak değerlendirmiştir.

Netice olarak Potto'nun geniş çaplı incelenmesi pek müşkül bir konuda hazırladığı çok ciltli eseri, Kafkasya'nın dağlı halklarının birçoğunun yazı dilinin bulunmaması ve bu sebeple hiçbir yerel kaynağa rastlanmaması dolayısıyla oldukça önemli ve değerlidir. Diğer taraftan Rus askeri tarihçiler tarafından kaleme alınan eserler, ideolojik ve politik konularına rağmen Kafkasya halklarının tarihi için nadir bilgiler ihtiva etmektedir. Onların bıraktığı birçok etnografik ve antropolojik materyaller elbette faydalıdır ancak daha çok Rus milliyetçiliğinin hakim olduğu bu eserlerdeki bilgileri alternatif kaynaklarla teyit etmekte fayda olacaktır.

³ Aynı zamanda tarihçi Potto, *Terek Kazaklarının iki yüzyılı* isimli iki ciltten oluşan çalışmasında Kafkasya'daki ilk Rus Kazak yerleşimleri, Greben, Terek ve diğer Rus Kazak birliklerinin oluşumu ile Rus Kazaklarının savunma tahkimatları, kaleler ve şehirler kurmaları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Asıl amacı kronolojik olarak askeri hareketler hakkında bilgi vermek olan yazarın çalışmasında Rus Kazaklarının yaşam tarzı hakkında da önemli bilgilere rastlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. V.A. Potto, *Dva Veka Terskogo Kazaçestvo (1577-1801)*, Tom 1-2, Vladikavkaz: Elektropeçatnya Tipografii Terskogo Oblastno Pravleniya, 1912.